

Arhivele comunismului: surse istorice și probe în justiție: Cazul Institutului de Investigare a Crimelor Comunismului în România

Vlad, Laurențiu

Veröffentlichungsversion / Published Version

Zeitschriftenartikel / journal article

Empfohlene Zitierung / Suggested Citation:

Vlad, L. (2007). Arhivele comunismului: surse istorice și probe în justiție: Cazul Institutului de Investigare a Crimelor Comunismului în România. *Annals of the University of Bucharest / Political science series*, 9, 51-56. <https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:0168-ssoar-387584>

Nutzungsbedingungen:

Dieser Text wird unter einer CC BY-NC-ND Lizenz (Namensnennung-Nicht-kommerziell-Keine Bearbeitung) zur Verfügung gestellt. Nähere Auskünfte zu den CC-Lizenzen finden Sie hier:

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/deed.de>

Terms of use:

This document is made available under a CC BY-NC-ND Licence (Attribution-Non Commercial-NoDerivatives). For more information see:

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0>

ARHIVELE COMUNISMULUI: SURSE ISTORICE ȘI PROBE ÎN JUSTIȚIE. CAZUL INSTITUTULUI DE INVESTIGARE A CRIMELOR COMUNISMULUI ÎN ROMÂNIA*

LAURENȚIU VLAD

1. Judecător și detectiv

Pe la mijlocul veacului al XVIII-lea, mai precis în 1769, în al său *Traité des différentes sortes de preuves qui servent à établir la vérité de l'histoire*, iezuitul Henri Griffet îi compara pe istorici cu judecătorii¹. Analogia lui Henri Griffet s-a regăsit mai târziu în studiile cu caracter istoriografic, poate unul dintre cele mai recente exemple în acest sens fiind volumul lui Carlo Ginzburg publicat în 1991, *Il giudice e lo storico*. Este îndeobște cunoscut că atât judecătorii, cât și istoricii uzează de probe pentru stabilirea derulării unor evenimente, a unor fapte ce s-au petrecut, într-un cuvânt a unor adevăruri: „Le métier des uns et des autres se fonde sur la possibilité de prouver, en fonction de règles déterminées que X a fait Y; X pouvant désigner indifféremment le protagoniste, éventuellement anonyme, d'un événement historique ou le sujet impliqué dans une procédure pénale; et Y une action quelconque”². Și aceasta chiar dacă astăzi, sub influența extraordinară a studiului „reprezentărilor”, istoricul este mai degrabă tentat să vadă în sursele pe care le utilizează, diversele maniere în care ele au fost construite, și nu mărturiile unui proces de (re)stabilire a adevărului sau de conturare a unei realități³.

* Textul de față este o versiune în limba română a unei comunicări susținute în cadrul unei mese rotunde cu tema *La preuve en histoire: controverses*, organizată de GDRI-Monde Lettrés la Paris, 24 noiembrie 2007.

¹ Apud CARLO GINZBURG, *Le juge et l'historien. Considérations en marge du procès Sofri*, Éditions Verdier, Paris, 2007, p. 17. Ginzburg citează în acest context pe A. JOHNSON, *The Historian and the Historical Evidence*, New York, 1934.

² *Ibid.*, p. 24. Sau, tot acolo, citându-l textual pe LUIGI FERRAJOLI, *Diritto e ragione. Teoria del garantissimo penale*, Bari, 1989, p. 32: „Le procès est, pour ainsi dire, le seul cas d'« experimentation historiographique »: on y fait jouer les sources *de vivo*, non seulement parce qu'elles sont recueillies directement, mais aussi parce qu'elles sont confrontées les unes aux autres, soumises à des examens croisés et incitées à reproduire, comme dans une psychodrame, l'affaire qui est jugée”.

³ *Ibid.*, p. 22.

Dar Carlo Ginzburg nu ezită să spună, o face în *Mythes, emblèmes, traces. Morphologie et histoire* (Flammarion, Paris, 1989), că munca istoricului este și una de detectiv, care caută neîntrerupt probe, reconstituind migălos, cu ajutorul lor, evenimente, fapte, reprezentări sau adevăruri. Istoricul văzut ca judecător sau ca detectiv ne apare, în mod evident, mult mai aproape de domeniul specific, clasic, am putea spune, al utilizării probei, anume justiția. Astăzi, o asemenea pledoarie nu mai este necesară, căci, așa cum precizează William Twining, citându-l pe Jeremy Bentham, „the field of evidence is no other than de field of knowledge”⁴. Mai mult, continuă William Twining, în condițiile interesului crescând pentru recuperarea „memoriei” (respectiv instituționalizarea ei, am adăuga noi), istoricii asociază firesc reconstrucția trecutului cu imaginarul și cu proba („evidence”)⁵.

*

Vom căuta, în cele ce urmează, să prezentăm un caz particular în care documentul (din arhive ori biblioteci) poate avea valoarea unei surse (probe, mărturii) istorice, dar și a unei probe (mărturii) în justiție. Așadar, nu mai vorbim doar de o asociere simbolică, bazată strict pe un anumit mod de lucru, a domeniului istoriografic cu cel al justiției. Acest dublu aspect este ilustrat, în opinia noastră, de obiectivele și activitatea Institutului de Investigare a Crimelor Comunismului în România.

2. Institutul de Investigare a Crimelor Comunismului în România⁶

Institutul de Investigare a Crimelor Comunismului în România (IICCR) a fost înființat prin Hotărârea de Guvern (HG) nr. 1724/21.12.2005 (publicată în *Monitorul Oficial*, nr. 1195/30.12.2005, partea I), fiind un organism cu personalitate juridică subordonat cabinetului și aflat sub coordonarea primului-ministru. Principalele obiective ale institutului, în conformitate cu prevederile acestei HG, țin, pe de o parte, de „investigarea științifică și identificarea crimelor, abuzurilor și încălcărilor drepturilor omului” ce au avut loc în perioada regimului comunist din România, iar pe de altă parte, de „sesizarea organelor în drept în acele cazuri în care sunt depistate situații de încălcare a legii” (art. 2). Pentru realizarea acestor obiective IICCR adună documente, mărturii, date

⁴ WILLIAM TWINING, „Evidence as a Multi-Disciplinary Subject”, in *Law, Probability and Risk*, 2, pp. 91-107/(p. 91).

⁵ *Ibid.*, pp. 91-92.

⁶ Toate datele din această intervenție relative la acitivitatea Institutului de Investigare a Crimelor Comunismului în România au fost preluate de pe site-ul oficial al acestuia, <http://www.crimelecomunismului.ro>, consultat de noi pe 29.10.2007 și 19.11.2007.

privind activitățile de represiune politică ale statului comunist, pe care le pune apoi la dispoziția procuraturii, făcând totodată publice aceste activități și identificând pe cei care sunt responsabili pentru ele (art. 3). De asemenea, alcătuiește baze de date documentare despre tipurile de crime și abuzuri constatate în timpul investigațiilor, despre nomenclatura comunistă și cadrele Securității, despre legislația în vigoare în perioada regimului totalitar etc. (art. 4) Mai reținem că activitatea IICCR este coordonată de un consiliu compus din 11 personalități ale societății civile⁷, numite de primul-ministru, care aleg un comitet director (executiv)⁸, format din președinte și doi membri (art. 6).

După aproape un an și jumătate de existență autoritățile au simțit nevoia, probabil și la sugestia conducerii institutului, să precizeze anumite puncte din activitatea acestuia. Astfel, prin articolul unic al HG nr. 388/25.04.2007 (publicată în *Monitorul Oficial* nr. 295/04.05.2007) au fost delimitate clar activitățile editoriale, muzeale, de cercetare științifică, de cooperare cu organisme nonguvernamentale ori cu cele academice sau universitare din țară și străinătate. Tot atunci s-a eliminat prevederea prin care se stabilea durata limitată de funcționare a institutului și s-a introdus posibilitatea ca prin experți proprii sau colaboratori externi să poată face demersuri „pentru obținerea reparațiilor morale și materiale de către victimele regimului comunist și ale fostei Securități”. De asemenea, a fost suplimentată organigrama IICCR (de la 25 la 35 de posturi care au fost ocupate de tineri istorici, polițiști, sociologi etc.) și s-a mai stabilit ca mandatul președintelui instituției să fie unul pe șase ani, cu o singură posibilă reînnoire.

*

În organigrama IICCR există o Direcție Generală de Investigații (DGI), care are două birouri/compartimente: unul de documentare și altul de cercetare în arhive. În fapt, aici se concentrează întreaga activitate a institutului. Dacă experții Biroului Documentare se apleacă asupra „surselor deschise” (presă și alte publicații) din perioada regimului comunist, stăruind asupra identificării persoanelor ce au avut funcții de decizie în aparatul de represiune, cei din Biroul Cercetare în Arhive se ocupă cu detectarea și inventorierea documentelor interne ale organelor de partid și ale Securității referitoare la diverse abuzuri și crime, precum și la depistarea celor care le-au ordonat.

⁷ Petre Mihai Băcanu, Elvira Ruxandra Simona Ștefana Bianu, Doina Cornea, Dennis Deletant, Constantin Ticu-Dumitrescu, Radu Filipescu, Radu Ioanid, Gabriel Liiceanu, Marius Oprea, Cristian Pârvulescu și Andrei Pleșu.

⁸ Marius Oprea (președinte), Stejărel Olaru (director general) și Lucia Hossu-Longin (secretar general).

Rezultatele cercetărilor făcute de DGI s-au structurat pe două planuri. Primul a fost acela al utilizării documentului istoric ca probă în justiție. Era cel dintâi obiectiv al IICCR, expres conturat în Hotărârea de Guvern din 2005. Cel de-al doilea, formulat mai cu seamă în HG-ul din 2007, restituia documentului atributul său propriu de sursă istoriografică sau de instrument educativ al construcției unei memorii colective.

Din prima categorie fac parte sesizările penale. Până în noiembrie 2007 au fost finalizate patru astfel de acțiuni, toate sprijinindu-se pe documente din arhive sau pe detalii din sursele deschise. Este vorba de sesizările penale din 04.12.2006 (cu privire la racolarea de către Securitate a unor minori), 22.05.2007 (referitoare la abuzurile și crimele a 210 ofițeri din sistemul penitenciar românesc în perioada 1945-1989), 09.08.2007 (despre faptele, constând în special din cercetări abuzive și torturi, săvârșite de un ofițer superior al Ministerului Afacerilor Interne) și 07.11.2007 (relativă la organizarea unor acțiuni teroriste). Acestor plângeri penale li se adaugă o seamă de alte investigații speciale, ce nu s-au constituit în plângeri penale, ci în mai multe baze de date (a se vedea datele din următoarele fișiere de pe site-ul oficial al instituției: „Identificarea foștilor comandanți și loțiitori de penitenciare”, „Raport privind cercetările arheologice desfășurate în cimitirul săracilor din Sighetul Marmației în perioada 02-04.11.2006”, „Campania de investigații la Salcia – Insula Mare a Brăilei desfășurată în 27-29.03.2007” etc.)

Din a doua categorie fac parte cercetările propriu-zise, materializate în publicarea unor studii științifice (de exemplu, *De ce trebuie condamnat comunismul. Anuarul IICCR*, I, 2006), în organizarea unor expoziții sau concursuri cu rol educativ (de pildă, concursul de artă grafică și eseuri pentru elevii claselor V-XII intitulat „Ce înseamnă comunismul pentru mine?” ori expoziția itinerantă, „Printre rânduri: ecouri ale evenimentelor din 1956 în România”), în conturarea unor programe de studii împreună cu instituții de învățământ superior (vezi inaugurarea Centrului de Studii asupra Comunismului și Postcomunismului în colaborare cu Facultatea de Istorie a Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, al cărui prim proiect este înființarea unui program masteral etc.).

3. Nici judecător, nici detectiv

Din datele de mai sus, ne apare evident că Institutul de Investigare a Crimelor Comunismului în România (IICCR) este un organism ce-și propune să construiască memoria actuală a comunismului autohton. Așa cum fac în Cehia, Museum of Communism și Czech Office for the Documentation and the Investigation of the Crimes of Communism ori în Ungaria, House of Terror și Institute for the History of the 1956 Hungarian Revolution sau în Polonia, Institute of National Remembrance.

Ca orice întreprindere de acest fel, numeroase sunt imperativele contemporane care o influențează; Lucien Febvre (*Combats pour l'histoire*, Gallimard, Paris, 1933) și Jacques Le Goff (*Histoire et mémoire*, Gallimard, Paris, 1988) au ilustrat magistral acest lucru. Să evocăm câteva dintre ele în cazul nostru!

IICCR nu este o simplu spațiu de recuperare și întreținere a memoriei (un muzeu sau un demers educativ). El se manifestă și pe planul militantismului reparator prin urmărirea celor care s-au făcut vinovați de atrocități și crime în timpul regimului comunist. Așadar, sesizăm încercarea de a se delimita de simpla condamnare globală, simbolică, a unui regim abuziv. Mai degrabă, IICCR este tentat de individualizarea vinei, motiv pentru care face o seamă de investigații punctuale, punând la dispoziția organelor de anchetă penală date obținute din cercetări în arhive (inclusiv de istorie orală) sau în biblioteci. Filosofia care domină un astfel de demers este una a liberalismului clasic, în care orice vină este individualizată, iar vinovatul trebuie să ajungă în fața unui judecător care să delibereze și să condamne în cunoștință de cauză. Nu este întâmplătoare această filosofie, atâta vreme cât președintele (Marius Oprea) și directorul general (Stejărel Olaru) al IICCR sunt apropiați ai Partidului Național Liberal, cel dintâi anunțându-se candidat pentru o funcție de vicepreședinte al formațiunii politice respective la ultimele alegeri interne, iar cel de-al doilea găsindu-se în prima parte a listei pentru europarlamentarele din noiembrie 2007. Oricum ar fi însă, IICCR nu poate să se erijeze în judecător (poate doar într-o instanță morală), el poate să fie doar detectiv în schema pe care am imaginat-o noi la începutul acestui articol!

Dar IICCR este și un spațiu al cercetării științifice, anuarul din 2006, cel care se pregătește pentru anul 2007, precum și studiile individuale publicate de angajații săi, demonstrează cu prisosință acest lucru. Numai că el are o seamă de concurenți redutabili, pe care-i numără onest printre colaboratori. Am să mă opresc doar la unul dintre ei, anume Institutul pentru Studiul Totalitarismului al Academiei Române, care s-a înființat în anii '90 ai veacului trecut și are în spate o impresionantă producție științifică: o revistă deja consacrată (*Arhivele Totalitarismului*), alături de numeroase studii, respectiv ediții de documente care aparțin membrilor săi. Este motivul pentru care cercetători din *establishementul* academic aruncă săgeți critice la adresa institutelor nou înființate, care, spun ei, nu pot dovedi capacitatea de a face o consistentă cercetare științifică. Este punctul de vedere exprimat public la aniversarea a șapte decenii de la înființarea Institutului de Istorie „Nicolae Iorga” al Academiei Române, de directorul acestuia, Ovidiu Cristea, care nu a făcut nominalizări¹. Tot cu acea ocazie, președintele României, Traian Băsescu, aflat într-o competiție notorie cu primul-ministru liberal, Călin Popescu-Tăriceanu,

¹ BBCRomanian.com, 24.10.2007, consultat de noi pe 29.10.2007.

în subordonarea căruia se află și IICCR, afirma fără echivoc că în anumite institute se studiază regimul comunist de pe poziții partizane². Așadar, se pare că și în câmpul istoriografic IICCR pare să aibă un handicap. Se clatină parcă și poziția de detectiv!

În concluzie, IICCR este expresia, în opinia noastră, a unei tensiuni între tentația de a se manifesta legitim, „imperial” uneori, pe nou conturatul teren al istoriei politice românești contemporane (studiul comunismului autohton) și intenția de a furniza probe, constituite ca atare din izvoare istorice, instituțiilor abilitate să deschidă procese împotriva unor foști exponenți ai puterii comuniste. Astfel, nevoia de legitimare a IICCR este dublă, întrucât el acționează în două câmpuri intelectuale distincte având poziții ambigue în fiecare dintre ele. În plan istoriografic nu deține o poziție de autoritate, iar în cel al gestionării memoriei comunismului, foarte politizat în vremea din urmă, recursul la acțiunea societății civile ca instanță morală nu este unul de natură să furnizeze o identitate precisă (a se vedea aici concurența cu Comisia Prezidențială pentru Analiza Dictaturii Comuniste în România sau Consiliul Național pentru Studierea Arhivelor Securității, ambele entități fiind menționate printre partenerii IICCR). De aici statutul ambivalent pe care îl are sursa (proba) istorică (juridică) în acțiunea IICCR.

² *Ibid.*